

LA METÀFORA I LA METONÍMIA: MECANISMES D'ATRIBUCIÓ DE SIGNIFICAT

Núria Alturo

Universitat de Barcelona, 2019

La **metàfora** i la **metonímia** són dos procediments d'atribució de significats no canònics a les expressions de la llengua. Quan l'Alba li diu a la Marta que és “una joia”, el valor que sabem que té una joia com a objecte preciós es relaciona analògicament amb el valor que l'Alba li atribueix a la Marta; entenem com és de valuosa la Marta gràcies, precisament, al lligam que s'estableix entre aquestes dues realitats: la de les qualitats valuoses de les joies, i la de les qualitats valuoses de la Marta. Quan l'Alba diu “avui sí que em pintaré, que tinc un sopar” sabem que aquest “em” amb què es refereix a ella mateixa no correspon a tota ella, a tot el seu cos, sinó a una part, la cara, que es vol maquillar perquè té un sopar especial. Amb la metàfora entenem una realitat a través de l'analogia amb una altra realitat. Amb la metonímia activem un aspecte d'una realitat única per referir-nos a un altre aspecte de la mateixa realitat.

El fet que la metàfora i la metonímia siguin procediments vinculats al pensament fa que també intervinguin en la generació del significat de les formes no verbals de la comunicació humana: la conducta, els gestos, els objectes visuals (pintura, publicitat...) o els objectes d'ús quotidià. Per exemple, la imatge d'una clau anglesa en un anunci d'una empresa de reparació de cotxes activa metonímicament el conjunt d'eines que fan servir aquests tipus d'empreses, i la feina que realitzen; d'altra banda, en el cas dels gestos coexpressius amb la parla, el semicercle gran que dibuixa amb braços i mans un parlant que diu “la platja era plena de gent” relaciona metafòricament la grandària dimensional del semicercle i la propietat de la platja d'estar plena. En aquests apunts, però, ens referirem només a l'expressió verbal de la metàfora i la metonímia.

En el marc de la lingüística cognitiva, s'ha proposat el terme **domini cognitiu** per referir-se a la visió que té el parlant sobre la realitat. Comentem aquest terme amb més detall en el primer apartat. Els apartats següents definim les **metàfores conceptuais**, les **metàfores d'imatge** i les **metonímies**. Veurem també que cal distingir aquests procediments d'atribució de significat de les expressions de la llengua que les realitzen, és a dir, de les **expressions metafòriques** i les **expressions metonímiques**.

Per conèixer les característiques i les classificacions de metàfores i metonímies, i algunes aplicacions de l'estudi d'aquests mecanismes a la llengua catalana, podeu consultar la bibliografia que recomanem al final d'aquests apunts.

1. Dominis cognitius

En la lingüística cognitiva, el coneixement lingüístic i el coneixement del món es consideren components indestruïbles del significat de les expressions lingüístiques; és a dir, els significats no depenen només de les expressions mateixes, sinó de com relacionem aquestes expressions amb allò que sabem sobre el món, amb l'experiència que en tenim, i amb el significat d'altres expressions de la llengua. El significat de *pota*, per exemple, no s'entén del tot sense tenir en compte allò que sosté una pota (el cos d'un animal, el seient d'una cadira, etc.); i en un enunciat com (1), és el coneixement del món el que ens permet comprendre que els fets no van tenir lloc en l'ordre en què es presenten, sinó en l'ordre invers (primer té lloc l'empenta, i després la caiguda).

- (1) —Què va passar?
—El Joan va caure. La Maria el va empènyer.

Per explicar com es processa el significat en la comunicació humana, la lingüística cognitiva parteix de la idea que, a partir de l'experiència, els parlants construïm representacions mentals sobre com s'organitza el món. Aquestes representacions mentals són conjunts estructurats de coneixement que es formen a partir d'informacions diverses, tant les que es poden considerar indiscutibles i basades en l'evidència empírica com les que provenen de la interpretació errònia de la realitat o de les supersticions. En la bibliografia lingüística trobem diversos termes equivalents que es refereixen a aquests tipus d'estructures: **guions, esquemes, marcs, estructures d'expectatives, models cognitius idealitzats i dominis cognitius**.

La idea que el parlant pot activar i relacionar dominis cognitius diferents ha servit per explicar alguns casos d'atribució de significat no canònic a les expressions de la llengua. Ho veiem per exemple a (2), on *tragar*, que té el significat canònic <empassar-se gola avall>, expressa el significat <creure>. Casos com aquest s'expliquen com un canvi de significat des d'un **domini origen** (o **domini font**) a un **domini destí** (o **domini meta**). En el domini origen, *tragar* té el significat d'<empassar gola avall>. En el domini destí, el parlant construeix un nou concepte (*tragar* en el sentit de <creure>) mitjançant un procés d'analogia amb el concepte del domini origen.

- (2) I al pare li fan *tragar* que és fill seu <i al pare li fan creure que és fill seu>
(Martí Mestre, Joaquim. 2006. *Diccionari històric del valencià col·loquial, Segles XVII, XVIII i XIX*. València: Universitat de València)
Domini origen: el menjar s'empassa gola avall
Domini destí: les idees s'empassen en la ment

Les metàfores ens ajuden a entendre un domini cognitiu a partir d'un altre. Això només és possible quan hi ha una base, és a dir, quan hi ha conceptes que no s'entenen a través de metàfores, i que poden servir de domini origen, com és el cas de *tragar* a (2).

Tal com es mostra en els apartats següents, la noció de domini ens permet diferenciar la metàfora i la metonímia: en la metonímia no hi ha canvi de domini, sinó la construcció d'un concepte nou a partir d'un element del concepte original, com el concepte <les classes de la universitat> a partir del concepte d'<universitat com a institució educativa> (3). A diferència de la metàfora, que implica un procés analògic entre dos dominis, la metonímia implica un procés de selecció referencial en un domini únic.

- (3) La *universitat* comença al setembre.

2. Metàfores conceptuais

Les **metàfores conceptuais** són esquemes abstractes que estableixen de forma generalitzada la relació entre dominis cognitius diferents. Quan el parlant enuncia o interpreta una **expressió metafòrica** ho fa guiat per algun d'aquests esquemes. A (4), per exemple, la metàfora conceptual L'AMOR ÉS UNA GUERRA posa en relació el domini cognitiu de les relacions amoroses i el domini cognitiu dels enfrontaments bèl·lics, i és a partir d'aquesta relació general que podem entendre que *conquerir* a (4b) no es refereix a una conquesta bèl·lica, sinó a l'assoliment de l'objectiu de la seducció amorosa.

- (4) a. Metàfora conceptual: L'AMOR ÉS UNA GUERRA
b. Expressió metafòrica: El Jaume l'ha *conquerit* amb el seu somriure

La distinció entre metàfores conceptuais i expressions metafòriques ha estat molt útil en l'estudi de la metàfora, perquè ha permès fer veure que la metàfora no és només una propietat característica de paraules i expressions particulars de la llengua, sinó que és un mecanisme general d'atribució de significat que actua de manera productiva. La metàfora conceptual de (4) la trobem també en altres expressions metafòriques (5):

- (5) L'AMOR ÉS UNA GUERRA
a. Quan el mirava amb aquella tendresa se sentia *indefens*
b. L'amor prohibit... tots aquells sentiments *enfrontats*...
c. E ell estava *ferit* d'aquella passió que a molts engana (Tirant lo Blanch)
d. Van viure un amor apassionat, sense *treva*

Altres metàfores habituals:

Metàfores conceptuais	Expressions metafòriques
MORIR ÉS PARTIR	El pare <i>ja no hi és</i> / El pare <i>ens ha deixat</i>
LES TASQUES DIFÍCILS SÓN CÀRREGUES	Ja està. M'he tret un <i>pes</i> de sobre
LES PERSONES SÓN ANIMALS	És un <i>porc</i> . És un <i>gos</i> . M'encantaria donar-li un cop de puny (Robert de Niro, sobre Donald Trump)
LES TEORIES SÓN EDIFICIS	Aquesta teoria no té <i>fonament</i>
EL TEMPS ÉS UN OBJECTE VALUÓS	El temps és <i>or</i>
L'ARGUMENTACIÓ ÉS UNA GUERRA	Ves mentalitzat a l'assemblea: <i>atacaran</i> qualsevol <i>posició</i> que <i>defensis</i>
LES IDEES SÓN ALIMENTS	No sé de què parlen, però alguna cosa es <i>cou</i>
EL QUE ÉS BO ÉS A DALT	Em sento als <i>núvols</i>
EL QUE ÉS DOLENT ÉS A BAIX	Va tenir problemes personals importants i es <i>va enfonsar</i>
LA VIDA ÉS UN VIATGE	<i>Va</i> per la vida com si no tingués preocupacions

3. Metàfores d'imatge

Les metàfores d'imatge són metàfores basades en la correspondència perceptiva entre entitats del domini origen i entitats del domini destí. Són metàfores concretes que projecten l'estructura esquemàtica d'una imatge visual sobre l'estructura esquemàtica d'una altra imatge.

A (6), per exemple, la forma esquemàtica d'un ratolí (amb un cos arrodonit i una cua llarga) es projecta mentalment sobre la forma esquemàtica de l'objecte amb cable que connectem a l'ordinador per activar les funcions corresponents.

(6) El *ratolí* del seu ordinador és blanc

4. Metonímia

Mitjançant la metonímia, el parlant fa referència a una entitat implícita a través d'una altra que és explícita. A (8), per exemple, el nom del programari *Android* és la referència explícita de què se serveix el parlant per referir-se al seu *telèfon mòbil*, que és l'entitat implícita.

(8) Tinc un *Android* nou

Igualment, a (9), *mòbil* és la propietat explícita que serveix per fer referència, també, al telèfon del parlant, que queda implícit.

(9) Tinc un *mòbil* nou

A diferència de la metàfora, en què es relacionen dos dominis diferents, en la metonímia tot s'esdevé en el marc d'un domini únic. Tant a (8) com a (9) el domini conceptual és el telèfon, i el que fa el parlant és activar una part d'aquest domini: el sistema operatiu Android a (8) o la propietat de ser mòbil a (9).

Algunes metonímies habituals:

Metonímies	Referència explícita	Referència implícita
LA PART PEL TOT Deixa quatre boques per alimentar	boques	persones
EL TOT PER LA PART Ja he fregat el pis	pis	el terra del pis
EL CONTENIDOR PEL CONTINENT Es mengen una nevera cada setmana	nevera	el menjar que guarden a la nevera
LA PERSONA PEL SEU NOM No ets a les llistes	tu	el teu nom
EL LLOC FÍSIC PER LA INSTITUCIÓ QUE OCUPA AQUEST LLOC Brussel·les es reafirma: el 12 d'abril és la data límit per al 'brexit'	Brussel·les	la Unió Europea
EL LLOC PER L'ESDEVENIMENT Li han fet un Tortosa	Tortosa	rebuda freda i indiferent
LA INSTITUCIÓ PER LES PERSONES RESPONSABLES La universitat ha aprovat els estatuts	la universitat	els responsables de la universitat

EL PRODUCTOR PEL PRODUCTE S'ha comprat un jeep	jeep	cotxe de tracció a les quatre rodes
EL CONTROLADOR PELS SUBORDINATS Sánchez bloqueja el vaixell d'Open Arms	Sánchez	els funcionaris que executen l'ordre de bloqueig en nom del govern presidit per Sánchez
L'AUTOR PER LA SEVA OBRA És un Miró preciós	Miró	un quadre del pintor Miró

Per saber-ne més:

Barcelona, Antonio (2012) [2a edició, 2016]: "La metonímia conceptual". Ibarretxe-Antuñano, Iraide i Javier Valenzuela (dir.), *Lingüística cognitiva*. Barcelona: Anthropos Editorial. 123-146.

Cuenca, Maria Josep i Joseph Hilferty (1999): "Metàfora y metonímia". *Introducción a la lingüística cognitiva*. Barcelona: Ariel. 97-124.

Forceville, Charles J. i Eduardo Urios-Aparisi (ed.) (2009): *Multimodal metaphor*. Berlín/Nova York: Mouton de Gruyter.

Lakoff, George (1993): "The Contemporary Theory of Metaphor". Andrew Ortony (ed.), *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 202-251.

Lakoff, George i Mark Johnson (1980): *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.

Soriano, Cristina (2012) [2a edició, 2016]: "La metàfora conceptual". Ibarretxe-Antuñano, Iraide i Javier Valenzuela (dir.), *Lingüística cognitiva*. Barcelona: Anthropos Editorial. 97-121.

Alguns estudis sobre aspectes diversos de la metàfora o de la metonímia en la llengua catalana:

Bardelli, Carolina (2016): *Fraseologia i traducció: anàlisi contrastiva d'algunes construccions idiomàtiques de la novel·la 'Cronache di poveri amanti', de Vasco Pratolini*. Treball Final de Grau, Filologia Catalana, Universitat de Barcelona.

<http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/104043>

Domènech, Ona; Rosa Estopà, Teresa Graells i Helena Sacasas (2015): "La neologia semàntica". Judit Freixa, Elisenda Bernal i M. Teresa Cabré (ed.), *La neologia lèxica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis catalans. 133-146.

Moragas Fernández, Carlota Maria (2016): *Claiming independence in 140 characters. Uses of Metaphor in the construction of Scottish and Catalan political discourses on Twitter*. Tesi doctoral, Universitat Rovira i Virgili. <https://www.tesisenred.net/handle/10803/387319#>

Ramos, Joan-Rafael (2015): "The Polysemy of the verbs *pegar*, *apegar* and *empegar* in Catalan: A synchronic manifestation of semantic change". *Catalan Journal of Linguistics*, 14: 137-157. <https://revistes.uab.cat/catJL/article/view/v14-ramos/160-pdf-en>

Salvador, Vicent (2011): "Metaphor and style in Catalan". Lluís Payrató i Josep M. Cots (ed.), *The Pragmatics of Catalan*. Berlín/Boston: Walter de Gruyter. 309-329.